

ANGELUSZ ERZSÉBET

FILOZÓFIA, ANTROPOLÓGIA, NEVELÉS

Neveléstudomány és társadalmi gyakorlat. 18.

Sorozatszerk.: Horváth Márton

Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984. 103 p.

„Kellemes foglalatosság, ha a természetet s magunkat egyszerre kutatjuk, s . . . szelíd, kölcsönös hatás révén a kettőt egymással egyensúlyba hozzuk.”¹ Kellemes foglalatosság volt a német klasszikus: *Goethe* számára, akinek szemében természet, művészet s a társadalom interszubjektív világa² minden pillanatban együtt létezett. Az „ezerfejű, ezerszívű”³ művész az antikvitás emberi teljesítményeit tekintette mértékadónak. Talán ez az egyik oka annak, hogy a részletek pontos megfigyelésekor, a bennük bujkáló folyamatokat számba véve sem akart pedáns filozófiai rendszert – dogmagyűjteményt – teremteni. Műalkotásai, természettudományos vizsgálódásai vagy éppen „Maximái és reflexiói” ezért a legnemesebb értelemben vett töredékek. Szelíd, kölcsönös hatásuk révén hasonlatosak az ókoriak remekműveihez: a teljességet sugározzák. „Amerre megyek, mindenütt ismerősre akadok egy új világban . . . Ugyanazt mondhatom el megfigyeléseimről és ideáimról. Nem volt egyetlen egészen új gondolatom, de a régiek annyira összefüggőkké váltak és annyira . . . eleve-nekké, hogy újaknak számítanak” – írta a 18. század végén Itáliából.⁴ ahol többek között anatómiát és perspektívát tanult.

De vajon kellemes foglalatossá-e a természet és a társadalom anatómiáját s benne önmagunkat egyszerre kutatnunk a 20. század végén? Aligha. Az „ezerfejű”, elegáns rendszerességre törő gondolkodók – *Lukács, Adorno, Sartre, Marcuse, Heidegger* – meghaltak, a velük folytatott viták elcsitulnak. Új, a régi válaszfalakat ledöntő, tudományszakok ütik fel fejüket, s velük együtt csökken a Nagy Összefüggéseket láttató elméletek iránti igényünk, növekszik a színvonalas szintézisformálással szembeni kételyünk.⁵ Miközben azt latolgatjuk, hogy a küszöbön álló századfordulón mely diszciplína viszi el a pálmát – valójában viszonyítási pontot keresünk. Igyekszünk rendet rakni dolgaink között.

Egy ilyen szellemi rendrakás eredményének tekinthető *Angelusz Erzsébet* „*Filozófia, antropológia, nevelés*” című könyve, amely az Akadémiai Kiadónál jelent meg 1984-ben. A könyv akár tudománytörténeti dokumentumként is olvasható, hiszen – amint az előszóból kiderül –: a szerző öt éve megfogalmazott gondolatait tartalmazza. Ám ez csak pikánsabbá teszi a tanulmány fogadtatását: a neveléstudomány művelői saját korábbi arcukkal találkoznak. Ki-ki felmérheti, hogy például a sokoldalú ember eszménye vagy a permanens nevelés körüli *intradiszciplináris* csatározások mivel gazdagították szakmánkat, vagy mennyiben járultak hozzá a tudományközi válaszfalak lebontásához. *Angelusz Erzsébet* a pedagógia és az antropológia határait lazítja fel, sőt – a nevelés és oktatás minőségi-tartalmi oldalának következetes kiemelésével – a tudásszociológia autonómiáját is „megsérti”.

¹ *Goethe*: Antik és modern. Antológia a művészetekről. Szerk.: Pók Lajos. Gondolat Könyvkiadó, 1981, 872. p.

² *Ancsel Éva*: Éthosz és történelem. Kossuth Könyvkiadó, 1984, 114–115. p.

³ *Goethe* i. m. 39. p. (idézi: Pók Lajos).

⁴ *Goethe* i. m. 40. p. (idézi: uő).

⁵ *Vö.: Almás Miklós*: Feltámad-e a Nagy Elmélet? *Világosság*, 1984, 10. sz., 617–622. p.

S ha a 20. század végén a természet és a társadalom együttfaggatását, fogyatkozó szaktudományok kompetenciánk következtében (nem rendelkezvén a „Faust”-írójának ezer fejével és ezer szívével) nem is tartjuk kellemes foglalatosságnak, ez a könyv jóleső érzést kelt bennünk. Két szempontból is: szerkezete világos, áttekinthető. Idézett vagy csupán jelzett – rejtőző – szakirodalma meglepően sokrétű. *B. Malinowski, F. Boas, C. Lévi-Strauss, G. Allport, Berend T. Iván, Ágh Attila, E. Sapir, W. G. Sumner, Hegel, Marx, Márkus György, L. Sève, Nagy László, A. Gehlen, Lick József, Gáspár László, M. Mead, Erdei Ferenc, Ancsel Éva*: a felhasznált szerzők (jócskán megkurtított) névsora azt bizonyítja, hogy Angelusz Erzsébet munkája illik a „Neveléstudomány és társadalmi gyakorlat” című sorozatba.

Az *antropológia terminológiai és diszciplináris kérdéseivel* foglalkozó fejezet a 18. század közepétől kezdve tárgyalja az antropológia szaktudományos fogalmának és egymásba épülő jelentésszétegeinek alakulását. *Linné* biológiai tartalmú logikai modelljéből, majd *Darwin* élővilág-származástani rendszeréből nőtt ki az antropológiának a szerző által leginkább vállalt tartalma. Az a felfogás, mely szerint „az ember tudományos önismeretének szerves részét képezi azoknak a folyamatoknak a nyomon követése, ... amelyek az emberiségnek mint élő rendszernek a szintjén zajlottak és zajlanak”. Az etnológián belüli, illetve az etnológiával összefonódó antropológiai irányzat két véglete: az evolúció-elvű, illetve az analitikus-strukturális-funkcionális modellt követő megközelítés. A két nézet közös jegye, egyben az embertannak – szintén kitüntetett módon szereplő – jelentése: „az emberiséghez a kulturális artikuláció vonalán közelítő magyarázatmód”.

Hadd tegyünk itt két észrevételt. 1. Angelusz Erzsébet rokonszenves igényességgel sürgeti egy olyan embertudomány-rendszertan kidolgozását, amely a különböző aspektusú – hol egymásnak tételesen ellentmondó, hol a „felszínen” együtt „fecsegő” – antropológia értelmezéseket egymásra vetítené. „Az emberiségnek mint természeti-történeti fajnak a belső tagozódása”, amint írja, következetes tudományos feltárára vár. Ez nemcsak a társadalomalakulatok árnyaltabb ábrázolását eredményezné, hanem – többek között – az összehasonlító pedagógia elméletképzését is gyorsítaná. 2. Éppen ezért: a fogalmak újraalkotó elsajátítása érdekében, ezeken az oldalakon szívesen olvastunk volna részletesebben a kultúra antropológiai értelmezéseinek kritikájáról. Persze nemcsak azokról a vitákról, amelyeket (nagyra becslésük kifejezése mellett) marxisták folytattak, például *Lévi-Strauss*-sal. Szívesen láttuk volna *Piaget* gondolatait.

Az antropológia ideológiai-filozófiai kategóriaként történő elemzése a szerző alapos filozófiai tájékozottságának és szintetizáló képességének bizonyítéka. Kimondatlanul is meggyőz bennünket az idős *Lukács* véleményének igazságáról: „Előítélet, hogy a tudomány és az ideológia között pontosan meghatározható határvonalat lehet húzni.”⁶

A kézirat öt éves áttatása főként a marxizmus és antropológia kapcsolatát tárgyaló fejezetrészen látszik. Gyakran hallható – és védhető – nézet a következő: „Az emberi lényeg ... olyan szintű filozófiai absztrakció, amely csak az emberi történelem összefolyamatából ragadható meg.” Valószínűnek tartjuk, hogy Angelusz Erzsébet – saját színvonalának megfelelően – ma többrétűben fogalmazna. Itt csupán jelezni kívánjuk, hogy nem értünk egyet azzal a – kétségtől gondolatébresztő, de egyszerűsítő – Marx-interpretálással, amely a munka, a társadalmiság, a nyelv, a tudat és az univerzalitás ötös fogatát tekinti az emberi történelmet egységesítő jegyeknek. A munka pedig – *Lukács* „Ontológiájá”-nak meghatározó kategóriája – kimondott és elhallgatott nézeteltérések forrása. E nézetkülönbségek többsége a kézirat holt idejében halmozódott fel. Ma szélcsendesebb idők járnak ...

A holt idő sem fogott ki a pedagógiát közvetlenebbül érintő kutatási feladatok vázlatáin. Az „emberi lényeg alatti” antropológiai problémák nyelvi burkát például érdemes lenne szétrepeszteni, mert részletes történeti és összehasonlító elemzésre vár az a kívánság, hogy „az emberi biológikum szintje ne „tűnjön el” a társadalom rétegzettségének vizsgálatakor, ne „fedjék el” egyéb, hagyományosan jelentősebbnek tartott szintek, hiszen a szabályozás során az egyén biológiai determinánsainak a társadalmi normákkal történő szembesítése az egyik fő feladat.”

⁶ *Lukács György*: A társadalmi lét ontológiájáról. III. köt. Prolegomena. Magvető Kiadó, 1976, 342. p.

A szabályozás egyéni létezésre irányuló, illetve a szabályozók *nembeli* tapasztalatból építkező kategóriapárjának beiktatását az ismertetés írója ugyan – már csak a túlzó dichotómia okán is – vitathatónak véli. De az ehhez hasonló fogalmi distinkciók, például a szükségletek és az elsajátítás egysége, az ember látszólagos és tényleges gazdagsága vagy a „külső” és „belső” viszonyának, a nevelési cél és a szubjektum kapcsolatának átvilágítása teszik a tanulmányt ütőképesé egy filozófiai és pedagógiai – *elméleti* – vitában. A könyv legérdekesebb lapjain pedig (a nevelési központ, a nemekkel foglalkozó pedagógiai diszciplína és a személyiségpedagógia gyakorlati munkájához adott ötletre gondolunk) a „nembeli ember”, az „emberi lényeg” odasettenkedik a mindennapokhoz. Talán kérétenlül? Vagy ama *Goethétől* emlegetett „szelíd, kölcsönös hatás révén”? Bizzuk ezt az olvasóra.

B.Pach Éva

GILLES FERRY

LE TRAJET DE LA FORMATION. LES ENSEIGNANTS ENTRE LA THÉORIE ET LA PRATIQUE

Dunod, Paris, 1983. 112. p.

A képzés útjai. Tanárok az elmélet és gyakorlat között

Mit kell tennie a tanárnak? S ki mondhatja ezt meg, ő maga vagy a tudósok? Milyen képzésre lenne szükség ahhoz, hogy a pedagógus felkészüljön hivatására? – e kérdéseket teszi fel könyve elején Gilles Ferry, s egyetlen válasz helyett munkájában összegyűjti és szintetizálja a pedagógusképzésről folyó vitákat, képzési koncepciókat és innovációs törekvéseket.

Könyve első részében a pedagógia szerepéről szólva feltárja azokat a szélsőséges álláspontokat, amelyek egyik része azt állítja, hogy a nevelés nem más, mint sötétben való tapogatózás, másik része pedig utópista módon a neveléstől várja a társadalom megváltoztatását. Az elmélet és a gyakorlat kapcsolatáról folyó vitában egyesek úgy érvelnek, hogy a neveléstudomány létrejötté következtében szétvált a kutató és a tanár szerepe, szakadék keletkezett az elmélet és a gyakorlat között. A pedagógiai viták rámutatnak arra, hogy közel sem egységes a neveléstudomány képviselői között az elmélet és a gyakorlat kapcsolatának megítélése, de a szakemberek e kérdésben kialakult álláspontja erőteljesen befolyásolja a tanárképzés koncepcióját.

A szerző szerint a képzés eredeti jelentésében nem lehet más, mint alkalom az önképzésre. Az elmúlt évtizedekben azonban a képzést különös mítosz övezte. Mivel a képzés emberi munkát tételez fel, ezért úgy tűnik, mint a dolgok elkerülhetetlen rendje, amelyet el kell szenvedni, melynek eleget kell tenni, hogy szakmai és társadalmi szempontból alkalmasnak minősítsenek valakit valamely funkció betöltésére.

A tanárképzés egyik speciális problémája a kettős képzés: a szakmai és a tudományos felkészítés. Ez a kettős jelleg feltétlenül felveti az arányok problémáját, a kiválasztás szempontjait (a tudományos ismeretek avagy a személyiségjegyek legyenek-e döntőek a felvételnél), a szakmai és a tudományos képzés sorrendjét, illetve a kettő párhuzamosságának lehetőségét, a tudományos ismeretek elsajátítására létesített intézmények és a pedagógiai gyakorlat színtereinek kettéválását.

A tanárképzés másik jellegzetes problémája abból adódik, hogy időnként felbukkannak olyan nézetek, melyek szerint az oktatás-nevelés olyan banális tevékenység, amire bárki képes. Ezen az úton akár az Illich által elképzelt iskolástanítás gondolatához is eljuthatunk. Bizonyítani kell tehát, hogy a nevelőknek éppolyan speciális szakmai kompetenciára van szükségük, mint az orvosoknak, jogászoknak, vagy bármely más pálya képviselőinek.

A pedagógusképzés harmadik specialitása, hogy analógia fedezhető fel a képzés helyén folyó tevékenység (az oktatói munka) és a jövőendő foglalkozás, a tanári pályán való működés között. Igen érdekes gondolata a szerzőnek, hogy azok a modellek, amelyekkel a képző intézményben találkozik a tanárjelölt, önmagukban is alakító, formáló erővel bírnak, vagyis a felsőoktatás gyakorlata ilyen módon visszahat a más iskolafokozatban dolgozó pedagógusok tevékenységére.